

<https://doi.org/10.62837/2025.10.31>

SƏBİNƏ VİLAYƏT QIZI İSMAYILOVA

Bakı Dövlət Universiteti

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru

<https://orcid.org/0009-0003-7711-7143>

Sabinaismayilova@bsu.edu.az

TELEVİZİYA DEBATLARININ PRAQMATİK VƏ KOQNİTİV ASPEKTLƏRDƏN TƏHLİLİ

Xülasə

Bu məqalədə televiziya debatlarının praqmatik və koqnitiv xüsusiyyətləri nitq aktları nəzəriyyəsi əsasında araşdırılır. Tədqiqatın nümunələri kimi inglis və Azərbaycan dillərindəki seçilmiş televiziya debatları və müsahibələri götürülmüşdür. Eyni zamanda, dialoji diskursla monoloji diskurs arasındakı fərqi daha aydın izah etmək məqsədilə Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin çıxışlarından götürülmüş parçalar, ABŞ Prezidenti Donald Trampın BMT Baş Assambleyasındakı çıxışı, eləcə də keçmiş ABŞ Prezidenti Barak Obamanın inaqurasiya nitqinin də təhlilə cəlb olunmuşdur. Diskurs və söhbət (konversasiyon) təhlilindəki müasir yanaşmalardan və koqnitiv dilçilik nəzəriyyəsiindən istifadə edərək, bu mətnlərdə natiqlərin öz mesajlarını formalaşdırmaq üçün “biz” və “bizim” deyktik əvəzlilikləri, metaforlar, təkrarlar və digər üslubi vasitələrdən necə istifadə etdikləri tədqiq olunur. İngilisdilli mətnlərdən götürülən nümunələrdə çoxlu *biz* əvəzliliklərinin “əhatəli biz” (bütün vətəndaşlar) və “istisnalı biz” (xüsusi qrup) funksiyaları, həmçinin anafora və metaforik strukturlar müşahidə olunur. Akademik nəticə kimi göstərilir ki, siyasi nitqlərdəki dialoji elementlər natiqlərə ictimai həqiqəti formalaşdırmaq və dinləyicilərin yaddaşında qalmaq imkanı verir. Nitqin koqnitiv analizi kontekstində isə dinləyici gözləntiləri, mənə şifrələnməsi və şüuraltı anlaşma mexanizmləri araşdırılır. Beləliklə, praqmatik və koqnitiv təhlil nitqin sosial-mədəni konstruksiyasını, ünsiyyət iştirakçılarının niyyətlərini və nitq strategiyalarını obyektiv təsvir etməyə imkan verir. Tədqiqatımızda əldə olunan nəticələr praktiki cəhətdən diskurs təhlili, linqvistik praqmatika və koqnitiv dilçilik tədqiqatlarında istifadə oluna biləcək yeni yanaşmaların əsasını qoyur.

Açar sözlər: nitq aktları, dialoq, praqmatika, koqnitiv təhlil, siyasi nitq, televiziya debatları.

SABINA İSMAYILOVA

ANALYSIS OF TELEVISION DEBATES FROM PRAGMATIC AND COGNITIVE PERSPECTIVES

Summary

This article examines the pragmatic and cognitive characteristics of television debates based on speech act theory. Selected television debates and interviews in

English and Azerbaijani are taken as examples for analysis. At the same time, in order to clarify the difference between dialogic and monologic discourse, excerpts from speeches by the President of Azerbaijan, Ilham Aliyev, the speech of U.S. President Donald Trump at the UN General Assembly, as well as the inaugural address of former U.S. President Barack Obama, are also included in the analysis. Using modern approaches in discourse and conversational analysis, as well as cognitive linguistics theory, the study explores how speakers form their messages through the use of the deictic pronouns “we” and “our,” metaphors, repetitions, and other stylistic means. In English-language texts, numerous occurrences of the pronoun we are observed, functioning as “inclusive we” (referring to all citizens) and “exclusive we” (referring to a specific group), along with anaphoric and metaphorical structures. As an academic conclusion, it is shown that dialogic elements in political speeches allow speakers to construct social reality and remain memorable for listeners. Within the framework of cognitive analysis of speech, listener expectations, meaning encoding, and subconscious comprehension mechanisms are examined. Thus, pragmatic and cognitive analysis makes it possible to objectively describe the socio-cultural construction of speech, the intentions of communicative participants, and their speech strategies. The findings of this research lay the foundation for new approaches applicable in discourse analysis, linguistic pragmatics, and cognitive linguistics studies.

Keywords: speech acts, dialogue, pragmatics, cognitive analysis, political speech, television debates.

САБИНА ИСМАИЛОВА

Бакинский Государственный Университет

**АНАЛИЗ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ДЕБАТОВ С ПРАГМАТИЧЕСКОЙ И
КОГНИТИВНОЙ ТОЧЕК ЗРЕНИЯ
РЕЗЮМЕ**

В данной статье исследуются прагматические и когнитивные особенности телевизионных дебатов на основе теории речевых актов. В качестве примеров анализа использованы избранные телевизионные дебаты и интервью на английском и азербайджанском языках. Одновременно, с целью более ясного объяснения различий между диалогическим и монологическим дискурсом, в анализ включены фрагменты выступлений Президента Азербайджана Ильхама Алиева, выступление Президента США Дональда Трампа на Генеральной Ассамблее ООН, а также инаугурационная речь бывшего Президента США Барака Обамы. Используя современные подходы дискурсивного и разговорного анализа, а также теории когнитивной лингвистики, в исследовании рассматривается, как ораторы формируют свои послания с помощью дейктических местоимений «мы» и «наш», метафор, повторов и других стилистических средств. В англоязычных текстах

aspektlərdən analiz etməkdir. Danışanın (burada əsasən siyasətçinin) nitqində dilin taktikası, hörmət üslubu, inandırma strategiyaları və milli dəyərlərə istinad kimi amillər xüsusilə aktuallaşır. Məsələn, praqmatika nitqin sosial-mədəni kontekstdə işlənən mənasına diqqət yetirir, koqnitiv tədqiqat isə bu mənanın dinləyicinin zehni aparatı tərəfindən necə anlaşılmasını, işlənməsini araşdırır [15, p.43].

Nəzəri Baza. Nitq aktlarının klassik modellərində J.L. Ostin və J.Söl kimi filosoflar cümlənin yalnız lokutiv məna daşmadığını, həmçinin ictimai münasibət və təsir aktı olduğunu vurğulamışlar [2; 19]. Lokutiv akt cümlənin səslənən məzmununu, illokutiv akt deyənin niyyətini, perlokutiv isə alıcının reaksiya təsirini ifadə edir (Searle, 1976). Bu baxımdan hər söylənilən danışanın niyyət və statusuna görə təsnif olunur. H.P.Grice-ın düşüncəsinə əsasən mətdə qaim məna (əsas, daimi məna) kontekstdən asılıdır və praqmatika nitqin situativ mənasını araşdırır [4]. Məsələn, H.P.Grice-ın “Ümumi Prinsip”inə görə ünsiyyət səmərəliliyi dialoq iştirakçılarının əməkdaşlığı ilə mümkün olur: “*Danışığa qəbul edilmiş məqsədə və istiqamətə uyğun bir tərzdə töhfə ver*” (*Efficient communication is a collaborative or cooperative effort.*) [15, p.93]. Bu yanaşma nitq aktlarının məqsədyönlü olmasını göstərir.

Dilçilikdə nitq aktları ardıcılığı (dialoq) tədqiq edilərkən həm struktur, həm də iştirakçılararası münasibət şərh olunur. Məsələn, Qurbanova göstərir ki, dialoqun baş tutması hər iki tərəfin koqnitiv qabiliyyəti və sosial-mədəni səviyyəsindən asılıdır [16]. Nitqdə presuppozisiya, deiksis, referens kimi elementlər kontekstə daxil olur və praqmatikanın əsası hesab edilir. Ümumiyyətlə, praqmatika nitqin mənasını situasiya, intonasiya və yanaşma ilə birgə araşdırır. Bu baxımdan dilçinin işi danışanla dinləyən arasındakı koqnitiv əlaqəni açıq şəkildə araşdırmaqdır.

Nəticə etibarilə, dialoji diskursun dilçilikdəki yeri həm klassik praqmatika, həm də müasir koqnitiv nəzəriyyələr çərçivəsində öyrənilir. Dialoqda iştirak edənlər arasında praqmatik niyyətlər, ictimai normalar və mədəni kontekst qarşılıqlı şəkildə nitqin formasını və məzmununu təyin edir. [7]. Siyasi çıxışlarda dialoq ünsiyyətinin praqmatik cəhətlərinə xüsusi diqqət yetirmək lazımdır, çünki siyasi nitq yalnız informasiyanı ötürür, həm də ictimai psixologiya və ideologiyaları formalaşdırır. Eyni zamanda siyasi çıxışı virtual dialoq kimi də nəzərdən keçirmək olar.

Təhlil. Siyasi nitq nümunələri. Siyasi kontekstdə çıxış edən natiqlər bir-biri ilə və kütlə ilə dolayısıyla “söhbət edir”, auditoriyanın reaksiyalarını nəzərə alır, münasibətləri təyin etməyə çalışır. Bu baxımdan, Azərbaycan liderini, Tramp və Obamanın çıxışlarını dialoji diskurs yanaşması ilə təhlil etmək vacibdir. Çünki bu siyasətçilər həm böyük auditoriya qarşısında spiker kimi çıxış edir, həm də de-fakto sosiopolitik dialoqu davam etdirir: onları dəstəkləyənlər və əleyhdarları ilə qarşılıqlı əlaqə aparır.

Prezident İlham Əliyevin andiçmə çıxışından götürülmüş nümunədə bir neçə nitq aktı aydın görünür (20). Məsələn, “*Hörmətli xanımlar və cənablar*” ifadəsi

vokativ nitq aktıdır, belə ki, auditoriyaya ünvanlama rolunda çıxış edir. Daha sonra «üzr istəyirəm ... dərin təşəkkürümü bildirmək istəyirəm» ifadəsi təşəkkür aktıdır (ifadəvi nitqdır). “Əziz xalqımı bir daha əmin etmək istəyirəm ki, bundan sonra da ... əlimdən gələni əsirgəməyəcəyəm” cümləsində isə danışan gələcəkdə müəyyən hərəkət edəcəyinə dair söz verir.

Digər bir misal: “2003-cü ildə verdiyim bütün vədlər yerinə yetirildi” cümləsi deklarativ nitqdır (faktları açıqlayan bəyanat). Eyni mətnin davamında “*Ermənistan-Azərbaycan münaqişəsi yalnız Azərbaycanın ərazi bütövlüyü çərçivəsində öz həllini tapmalıdır ... biz öz doğma torpaqlarımızı azad edəcəyik.*” ittiham və təhdid üslublu bəyanatlardır (ilokutiv akt kimi öhdəlik və qətiyyət ifadəsi). Bütün bu nitq aktlarında həm emosional yük, həm də hakimiyyət tələbi (biz kimik, öz taleyimizi özümüz həll edirik) öz əksini tapır. Ölkə liderinin nitqində “*böyük xalq*” kimi milli metafora (böyük =dəyərli, qüdrətli) vasitəsilə tarixi qürur da ifadə olunur. Bu kimi ifadələr dinləyici qrupun milli kimlik koqnisiyasına xitab edir.

Dialogi diskursun praqmatik aspektlərini anlamaq üçün əvvəlcə ümumi praqmatik və dil fəlsəfi yanaşmalara istinad etmək lazımdır. Praqmatikaya görə, kontekst nitqin mənasının əsas komponentidir. Məsələn, Prezident Obamanın inaqurasiya nitqində işlənən “*xristian və müsəlman, yəhudi və hindus, inancları olmayan millətlər*” kimi bütövlük ifadələri dil vasitəsi ilə çoxşaxəli ictimai tablону canlandırır və bununla da inklyuziv ünsiyyət strategiyası ortaya qoyur [6, p.140]<https://scispace.com/pdf/pronouns-and-metaphors-in-obama-s-and-trump-s-inaugural-204tocxvya.pdf> - :~:text=women%20struggled%20and%20sacrificed%20and. Britaniyalı tədqiqatçılar qeyd edir ki, belə çoxşaxəli praqmatik tərkiblər dinləyici auditoriyasını cəlb edən əsas vasitədir. Belə ki, bunlar nətiqə sözünü etdirmək üçün hamını bir “biz” daxilində birləşdirir. A. Məmmədov şəxs əvəzliliklərini şəxsin deyktik representasiyaları kimi araşdıraraq diqqəti onların media diskursda bir sıra praqmatik funksiyalarına yönəldir [12]. Eyni zamanda, şəxs deyksisindən siyasi diskursda da tez-tez istifadə olunur. Məsələn, Donald Trampın nitqində “*biz*” ifadəsi tez-tez başqa mənada (eksklüziv) işlənir: məsələn, məhz “Amerika”nı ifadə edir, dinləyici daxil edilmədən ona aid problemləri vurğulayır [6].

Donald Trampın 2018-ci ildə BMT Baş Assambleyasındakı çıxışında çoxlu müxtəlif nitq aktları və mənə qatları müşahidə olunur. Məsələn, orada deyilir: “*The United States will not tell you how to live or work or worship. We only ask that you honor our sovereignty in return.*” (*Birləşmiş Ştatlar sizə necə yaşamalı, işləməli və ya ibadət etməli olduğunuzu söyləməyəcək. Biz sadəcə qarşılıq olaraq bizim suverenliyimizi hörmətlə qarşılamanızı istəyirik.*) (21). Bu cümlədə Trampın “*biz*” anlayışı (The United States) aydın olur, məhz ABŞ administrasiyası, yəni nətiqin özü və onun başçılıq etdiyi qurumu nəzərdə tutur. Nətiqin tələbini ifadə edən “*Biz yalnız xahiş edirik ki, siz bizim suverenliyimizə hörmət edin*” cümləsi direktiv nitq aktıdır;

burada Tramp BMT üzv dövlətlərinə təkid edir. Bu cümlədə praqmatik olaraq sanki dinləyicidən həmkarlıq gözləyən bir ton vardır. Eyni zamanda burada bildiriş (assertion) və direktiv elementləri var. Tramp onlara sözsüz hüququ olduğundan danışır (asertiv qeyd: “*Amerika heç kimə necə yaşamağı deməyəcək*”) və tələb edir. Bu cümlədə “biz” əvəzliyi bu dəfə maksimum daxili biz kimi anlaşıla bilər. Buradan çıxan praqmatik mesaj budur ki, Tramp qarşısındakılara sərbəstlik bəxş etdiyini vurğulayaraq, eyni zamanda geri dönüşdə “hörmət et” ismarıcı verir. Bu, siyasi nitq aktları yoluyla strateji ünsiyyətdir.

Başqa bir nümunəni təhlil edək: “*We are standing up for America and for the American people. And we are also standing up for the world.*” (“*Biz Amerika və Amerika xalqı üçün ayağa qalxırıq. Eyni zamanda, biz bütün dünya üçün də ayağa qalxırıq.*”) (22)]. Burada Tramp “we” şəklində ikinci dəfə birgəlik ruhunu vurğulayır. İlk cümlədə sözügedən “biz” Amerika administrasiyasını ifadə etsə də, ikinci cümlədə hətta bütün dünya üçün mövqeyini qeyd edir. Bu parçada *təkrarlama (anaphora)* və *paralel quruluş* strategiyası var: “*biz dəstəkləyirik*” mətninə nisbi, ayrıca vurğu düşür. Məna baxımından bu ifadə Trampın şüarına (stand up – ayaqda durmaq, əl çalmaq) uyğun olaraq həm bəşəriyyətə, həm də öz vətəndaşlarına arxalana bilər. Burada praqmatik məqsəd auditoriyanı inandırmaqdır: “*Biz sizə məxsus və eyni zamanda dünyanı qoruyuruq*”. Bu, həm daxili (ABŞ-daxili) həm də global rezonans yaratmaq üçün istifadə olunan genişləndirici ritorikadır. Ümumilikdə, D. Trampın ünsiyyət üsulu bu cür ritorik vasitələrlə zəngindir [13]. Bu cür çıxışlar formal olaraq monoloji olsalar da əslində mahiyyət etibarilə virtual dialoq və yaxud implisit dialoq kimi də nəzərdən keçirilə bilər. Siyasətçilər öz auditoriyaları ilə sanki dialoqa girərək onlarla daha yaxın ünsiyyət imkanı əldə edirlər.

Dialoji diskursun tədqiqatında başqa istiqamət koqnitiv dilçilikdir. Məsələn, Lakoff və Consonun metafora nəzəriyyəsinə görə, metaforalar abstrakt konseptləri anlamaq üçün əlverişli vasitələrdir. Onlar dinləyicinin çoxsədə obrazlardan istifadə etməsinə əsaslanır. Obama inaqurasiya nitqində “*uzun və qəliz yol*” (“*the long, rugged path*”) kimi metafora elementləri amerikalıların birgə keçdiyi tarixi sınaqları simvollaşdırır [5]. Bu metaforalar həm koqnitiv bağlılığı gücləndirir, həm də böyük dəyərlər (böyüklük, azadlıq, bərabərlik) ifadə edir.

Trampın nitqində isə “*qana susayan qatillər*” (“*bloodthirsty killers*”) kimi hiperbolik ifadələr düşmənin obrazını şiddətləşdirir və manipulyativ təsir yaradır. Məsələn, onun nitqindəki “*bloodthirsty killers*” (qan susayan qatillər) ifadəsi (Suriyada İŞİD üçün keçən cümlədə) bizə düşməni faciəli şəkildə təsvir edir. Bu, həm hiperbola, həm də emosional metaforadır: terrorçu qrupların əsas təsviridir. Belə situasiya yaradır ki, dinləyici geniş auditoriyanı psixoloji olaraq buna uyğun düşünməyə məcbur edir. Praqmatik olaraq bu cür ifadələr ittihamçı nitq aktıdır və

orada fikri paylaşan lider düşmənlərin əleyhinə mövqə tutur, onları yalnız sayır. Koqnitiv cəhətdən isə bu tərz rəsmiləşdirmə mental model formalaşdırır [14].

Sosiokoqnitiv yanaşmaya görə, siyasətçilər nitq vasitəsilə ictimai qavrayışları formalaşdırır və buna ideoloji metaforalar nümunə göstərilə bilər. Ritorika və nitq texnikaları nəzəriyyəsi də vacibdir. Məsələn, nətiqlər hesab edir ki, siyasi çıxışlarda təkrarlama (anafora, epifora) inamı artırır və ritmik yaddaşı asanlaşdırır. Praktikiada Tramp tez-tez *"We will..."* (*biz edəcəyik*) strukturlarını təkrar edərək auditoriyada həvəs və birlik təsiri yaradır [1]. Obamanın nitqində isə paralel cümlələr (çoxlu sayda sadə struktur dan ibarət) gözəl nəticələri vurğulayır və əsas ideyaların beynəlxalq əhəmiyyətini göstərir [10]. Diskurs analizi üzrə tədqiqatçılar dialoq və dialoji ünsiyyəti multimodal – yəni nitq, mimika və bədən diliylə vahid proses kimi xarakterizə edirlər [7]. Bu yanaşmalar nətiqin öz fikrini sadə məntiqdən ayrıca, universal insan təcrübəsinin məhsulu kimi anlamağa imkan verir. Barak Obamanın 2009-cu il andıçmə (inqurasiya) nitqi xalq arasında birlik mesajlarını ehtiva edir. Onun nitqində inklyuziv "biz" və "bizim" ifadələri vurğuludur. Məsələn, nitqin bir yerində deyilir: *"We remain a young nation. But in the words of Scripture, the time has come to set aside childish things."* (*"Biz hələ də gənc bir millətik. Lakin Müqəddəs Kitabın sözləri ilə desək, artıq uşaqlara xas olan şeyləri bir kənara qoymağın vaxtıdır."*) (23). Burada "biz" Amerikaya, Amerikanın cəmiyyətinə aiddir və milli birlik tonunu ifadə edir. Praqmatik olaraq bu cümlə Vətəndaşlıq sözləşməsini xatırladır və *"set aside childish things"* – *"uşaq şeylərini kənara qoymaq"* – metaforik ifadə kimi gələcəkdə daha yetkin addımlar atma zərurətini göstərir. Bu metafora Obama-nın nitqinin əsas koqnitiv strateji fikri sayılır: xalq birgə böyüyüb, daha məsuliyyətli olmalıdır. Belə ifadələr dinləyici tərəfindən qavranması üçün həm normativ (dinləyiciləri yetişməyə, irəliyə səsləyən bildiriş), həm də emosional (valideyn-uşaq münasibətinə oxşar ton) effekt yaradır. Obamanın nitqində tarixi *"they"* (*onlar*) və köhnə nəsillə *"biz"* qarşılaşdırması da var. Məsələn, *"For us, they packed up their few worldly possessions and traveled across oceans... For us, they fought and died in places like Concord and Gettysburg."* (*"Bizim üçün onlar az sayda dünyəvi (maddi həyatda sahib olduğu) əşyalarını toplayıb okeanları keçdilər... Bizim üçün onlar Concord və Gettysburg kimi yerlərdə vuruşdular və həlak oldular."*)(23). Burada Obama "biz"lə (*"for us"* – bizim üçün, bizim xatirəmiz üçün) indiki və gələcək nəsillə, "onlar" ilə isə tarix boyu vətən uğrunda mübarizə aparmış əcdadlarını ifadə edir. Koqnitiv-ideoloji mənada bu, tarixə əsaslanan təkrarlanan dəyər metaforasıdır: həmçinin yol metaforasıdır – millətin "uzun yol"u kimi göstərilir. Nəticədə dinləyici məntiqə başa düşür ki, müxtəlif dövrlərdən olan insanlar eyni ideal uğrunda birləşib. Praqmatik baxımdan isə belə frazalar auditoriya arasında həm ötəri minnətdarlıq hissi, həm də qarşıdakı vəzifənin vacibliyinə çağırış doğurur. Anaforik *"For us, they..."* konstruksiyası vasitəsilə (*"bizim üçün"*) Obama həm əvvəlki nəsillə özünü, həm də Amerika vətənpərvərliyini

əlaqələndirir. **Televiziya debatları nümunələri.** Debatlarda nitq aktları dinamik və qarşılıqlı olur. Məsələn, debatçıların bir-birinə sual verməsi sorğu aktı, şübhə ilə fikir bildirməsi yeni reaksiya aktıdır. Televiziya dialoqunda sözün təkrar-təkrar işlədilməsi inandırıcılıq, təəccüb, emosiya ifadəsi üçün istifadə olunur. Məsələn, Rabab'ah və Abuseileek tədqiqatlarında qeyd edirlər ki, danışanlar ifadələrin təkrarını fikri vurğulamaq, təsdiqləmək, təşviq etmək, təəccübü bildirmək, təlim vermək, vaxt qazanmaq üçün boşluqları doldurmaq və s. məqsədlər üçün işlədirlər [17]. Siyasi debatlarda da eyni taktika mövcuddur: rəqibi susdurmaq üçün eyni sözü vurğulamaq, analogi misal gətirmək, vədi bir neçə cümlədə təkrarlamaq auditoriyayı inandırmaya hesablanmışdır. Beləliklə, praqmatik formada təkrarlama, ironik ton və hiperbol üslubu debat iştirakçılarının məqsədlərini gerçəkləşdirmək üçün seçdikləri nitq aktıdır. Donald Trampın debatlarında isə savaşıçı ton üstünlük təşkil edir. Məsələn, birinci debatda Tramp deyirdi: *"We're going to make our country safe. We're going to have borders on our country, which we don't have now."* Burada "we" yenə ABŞ-ı ehtiva edir. Təhlilə görə, bu cümlələrdə Tramp gələcək zamandan "ədəcəyik" istifadə etməklə vədlər verir. Diplomatik praqmatik stilin əksi olaraq, o, sərt və qısa cümlələrlə konkret vədlər verir. Bu, nitq aktı baxımından birbaşa vəd (təhdid-nəzarət) funksiyası daşıyır. Məna strukturu isə düşmənə qarşı sərt mövqə sərgiləyir: demək istəyir ki, indiki sərhədsiz vəziyyət aradan qaldırılacaq. Bu cümlədə praqmatik reaksiya dinləyicidə həm etiraz hissi, həm də bəzi seçicilərdə ümid oyadır. Siyasətçi müsahibələrində dialoq daha açıq-aydın formalaşır. Göründüyü kimi, siyasi çıxışlarda və debatlarda danışanların nitq aktları həm şəxsi ifadə, həm də ictimai-siyasi mesaj daşıyır. Nitq aktlarının bu qatları dinləyicinin şüurundakı stereotiplərlə rezonans yaradır. Məsələn, Prezident İlham Əliyevin *"biz öz taleyimizi özümüz həll edirik"* dedisə, burada azadlıq və millət koqnisiyasına istinad edilir. Həmçinin nitqin praqmatik funksiyaları (informasiya vermə, inandırma, təşviq etmə və s.) koqnitiv reaksiyaya tuşlanır: hər sözün altında dinləyicinin gözləntiləri və cəmiyyətin normativ mövqeyi dayanır. Mətn nümunələrindən məlum olur ki, məna yalnız cümlənin düzümü ilə deyil, iştirakçıların biliyinə (ictimai tarixə, simvolikaya) bağlı olaraq şərh edilir [16].

Nəticə. Aparılan təhlil göstərir ki, dialoji diskursda nitq aktları həm praqmatik, həm də koqnitiv aspektlərdə dinləyici ilə qarşılıqlı əlaqənin əsas vasitəsidir. Siyasi çıxış və televiziya debatlarının nümunələri sübut edir ki, müraciət formaları, təşəkkür və öhdəlik bildirən ifadələr, təkrarlama, anafora və metaforalar natiqin inandırıcılığını artıran əsas üslubi strategiyalardır. Tramp və Obamanın nitqlərinin müqayisəsi göstərir ki, şəxs əvəzliliklərinin, ritmik təkrarlamların və metaforik konstruksiyaların seçimi siyasətçilərin ideoloji məqsədlərini və auditoriyaya təsir mexanizmini müəyyənləşdirir. Nitq aktlarının mənası yalnız linqvistik səviyyədə deyil, həm də kontekstual, sosial və psixoloji amillərlə bağlıdır. Praqmatik niyyət, ironik vurğu, duyğu ifadələri və metaforik strukturlar bir tərəfdən nitqin emosional

təsir gücünü artırır, digər tərəfdən dinləyicinin koqnitiv modelində mənalandırma prosesini formalaşdırır. Nəticə etibarilə, dialoji diskursun bu cür çoxqatlı analizi dilin sosial funksiyalarını, inandırma mexanizmlərini və kommunikativ dinamikasını daha dərindən anlamağa imkan verir.

Ədəbiyyat

1. Alisoy H. (2025). Cohesion, Persuasion, and Ideology: The Pragmatic Functions of Repetition in Trump's Rhetoric. *Porta Universorum*, 1(3). DOI: 10.69760/portuni.010306
<https://egarp.lt/index.php/JPURM/article/view/244#:~:text=ideological%20framing%20in%20Trump's%20speeches%3F,ideological%20shorthands%2C%20and%20the%20inclusive>
2. Austin J. L. How to do things with words. J.O. Urmson (ed.). Oxford: Oxford University Press, 1962. 166 p
3. Cap Piotr 2022 Virtual dialogues in monologic political discourse: Constructing privileged and oppositional future in political speeches. In. Dialogicity in political discourse E. Weizman & Z. Linnat (eds.). *Pragmatics and Society*. 13: 5. 747-768.
4. Grice H.P. *Studies in the Way of Words*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1989, 394 p.
5. Guitart Escudero M.P. (2011). Barack Obama's Inaugural Address: Metaphor and Values as Captivating Strategies to Celebrate a Presidency. *Pragmalinguistica*, 19, 47–61. DOI:10.25267/Pragmalinguistica.2011.i19.03.
6. Igiri O.T., Awa J.O., Ogayi M.C., Ngwoke R.I. (2021). Pronouns and Metaphors in Obama's and Trump's Inaugural Speeches: A Comparative Analysis through Critical Discourse Analysis. *University Journal of Arts and Humanities*, 21(2), 134–147. DOI:10.4314/ujah.v21i2.7
7. Ismayilova S. (2023). The Study on Dialogic Discourse. *Path of Science*, 9(6), 1015–1021. DOI:10.22178/pos.93-15. <https://pathofscience.org/index.php/ps/article/view/2807>].
8. Ismayilova S. (2023). "Dialoji diskursda ekstralingvistik amillərin rolu". Azərbaycan Dillər Universiteti, "Elmi Xəbərlər", N1, p 61-67. <http://82.194.16.162:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/1781/Elmi%20xerberler%20N1%202023.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
9. Ismayilova S. (2023). Dialoji diskursda situasiya və mədəni kontekstin rolu. *Humanitar elmlərin öyrənilməsinin aktual problemləri*, N1, p 54-57] https://mutercim.az/wp-content/uploads/2023/03/SBORNIK_1_2023_verstka-.pdf
10. Kazemian B., Hashemi S. (2021). Critical Discourse Analysis and Rhetorical Tropes in Donald Trump's First Speech to the UN. *Theory and Practice in Language Studies*, 11(5), 1223–1232 <https://www.researchgate.net>

/publication/355022032_Critical_Discourse_Analysis_and_Rhetorical_Tropes_in_Donald_Trump's_First_Speech_to_the_UN#:~:text=1,ensure%20that%20new%20generations%20of

11. Lewandowska-Tomaszczyk B. and A. Mammadov (2022) Introduction. In Lewandowska-Tomaszczyk and Mammadov (eds). Exploring dialogical discourse: pragmatics and cognition. International Review of Pragmatics. 14(2), Leiden: Brill. 143-144
12. Mammadov A. Deictic representations of person in media discourse. 2014. Lodz Papers in Pragmatics. (10) 2. 245-261.
13. Mammadov A., İskandarlı M. (2023) Linguistic and rhetoric features of Donald Trump's communication style. Rhetoric and communications. 57. 7-21
14. Meng H., Li X., Sun J. (2025). Large language models prompt engineering as a method for embodied cognitive linguistic representation: a case study of political metaphors in Trump's discourse. Frontiers in Psychology, 16, Article 1591408. DOI:10.3389/fpsyg.2025.1591408] <https://www.frontiersin.org/journals/psychology/articles/10.3389/fpsyg.2025.1591408/full>
15. Panther K.-U. (2012). Introduction to Cognitive Pragmatics. John Benjamins Publishing, 284 p <https://www.asau.ru/files/pdf/3178433.pdf#:~:text=Schmid%20,which%20“is%20concerned%20>
16. Qurbanova L. (2024). Danışiq aktı praqmatikanın əsası kimi. Dilçilik araşdırmaları, 1, 174–183
17. Rabab'ah G., Abuseileek A. F. (2013). The Pragmatic Functions of Repetition in TV Discourse. Journal of Pragmatics, 57, 449–462.
18. Rəhimli A. (2024). İngilis dilində dialoji diskursun praqmatik xüsusiyyətləri. Qərbi Kaspi Universiteti Elmi Xəbərləri (Humanitar elmlər seriyası), 3, 64–71
19. Searle J.R. Speech acts: An essay in the philosophy of language. Cambridge: Cambridge University Press, 1976. 203 p.

İnternet resursları:

20. <https://president.az/az/articles/view/64527#:~:text=>
21. trumpwhitehouse.archives.gov
22. <https://trumpwhitehouse.archives.gov/briefings-statements/remarks-president-trump-73rd-session-united-nations-general-assembly-new-york-ny/#:~:text=In%20other%20words%2C%20the%20United,standing%20up%20for%20the%20world>
23. <https://obamawhitehouse.archives.gov/blog/2009/01/21/president-barack-obamas-inaugural-address#:~:text=In%20reaffirming%20the%20greatness%20of,path%20toward%20prosperity%20and%20freedom>

Rəyçi: prof. Azad Məmmədov